

BLANKA SZEGHYOVÁ

Erőszak és konfliktuskezelés a polgárok mindennapi életében a 16. században

Az erőszak fogalma

Az erőszak vagy agresszivitás olyan fogalom, amely a pszichológusokat, szociológusokat, politológusokat, filozófusokat, antropológusokat és történészeket csak viszonylag rövid ideje foglalkoztatja. A máig elfogadott megállapítást, hogy az agresszivitás természetes és veleszületett része az emberi jellemnek, elsősorban a pszichológusok munkái hirdették. Freud vagy Lorenz könyvei nyomán a pszichológusok az agresszivitást úgy magyarázták, mint a frusztráció nyomán felébredt ösztönt, újabban azonban inkább a nevelésre vezetik vissza kialakulását.¹ Ez utóbbi felfogás szerint az erőszak úgy terjed a társadalomban, mint a fertőzés, a szülők a gyermekekkel szemben is erőszakot alkalmaznak, hogy elnyomják bennük a nem megfelelő viselkedést, ahelyett hogy megtanítanák őket az alternatív kommunikáció formáira és arra, hogyan lehet más úton kifejezni és elérni, amit kívánnak. Számos olyan jelet ismerünk – például kegyetlen büntetések, az erőszak mint szórakozás, vagy akár csak a túlzottan nagy konkurenciaharc –, amelyek azt jelzik, hogy az erőszak társadalmilag elfogadott jelenség. A kérdés tehát adott: az erőszak és az agresszivitás az ember természetes vagy tanult megnyilvánulása? Ezzel a kérdéssel lehet a legegyszerűbben megállapítani az egyes pszichológiai elméletek közti eltérést. Fontos azonban, hogy megkülönböztessük az ösztönös védekezési agresszivitást, amely az embernél és az állatoknál egyaránt létezik, és csak veszély esetén tör elő, attól a rosszindulatú agresszivitástól, amely öncélú destrukcióban, öldöklésben és kínzásban nyilvánul meg, és amely csak az emberre jellemző.² Akárhogy is magyarázzuk az agresszivitást – társadal-

1 Az ún. frusztráció–agresszió elméletet a Yale Egyetem John Dollard által vezetett kutatócsoportja dolgozta ki. A szociális tanulás hívei (Berkowitz–Geen–Le Page 1967, Bandura–Levens–Parke 1975) rámutattak arra a tényre, hogy a frusztráció és az agresszió összefüggnek, de egyedül a frusztráció jelenléte nem elegendő ahhoz, hogy agresszivitást idézzen elő. Rámutattak továbbá arra is, hogy a gyerekek csak akkor utánozzák az erőszakos magatartást, ha valami pozitív eredményt érhetnek el vele – pl. megkapják a játékot vagy valami más jutalmat. Pl. a „Sevillai erőszak-nyilatkozat” (Seville Statement on Violence) is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az emberek agresszivitásának fő tényezői inkább kulturális, mint biológiai eredetűek.

2 *Erich Fromm: The anatomy of human destructiveness.* New York–Auckland, 1984. (Penguin Books) 679. Fromm interdiszciplináris kutatás alapján megpróbálta megcáfolni azt a bevett hiedelmet, hogy minél primitívebb egy társadalom, annál erőszakosabb a tagjainak a magatartása.

mi, kulturális vagy biológiai okokkal, vagy akár a belső pszichológiai faktorok megnyilvánulásával –, úgy tűnik, hogy az erőszak kérdése napról napra aktuálisabb.³

A tanulmány célja, hogy az adott korban feltérképezze az erőszak formáit, megnyilvánulásait, felmérje a társadalom erőszakos viselkedés iránt tanúsított hozzáállását, és megállapítsa, hogyan oldotta meg a konfliktusokat a városi társadalom a 16. században.

Az erőszak megnyilvánulásai

A 16. századi Magyarországon az élet korántsem volt veszélytelen. A trónviszályok, az állandó háborúk, a déli országrészek török megszállása és a portyázások hatásai anarchiát hoztak az országra, s ebben az anarchiában nagyon jól érezték magukat a különféle bandákba verődött rablók, „rablólovagok” és az általuk verbuvált csapatok is. Veszélyt azonban nemcsak a törökök és a rablók, hanem a császári zsoldban harcoló katonák is jelentettek, az elmaradt zsoldot ugyanis gyakran a lakosság kirablásával próbálták pótolni.⁴ A kor szellemét mi sem ábrázolja jobban, mint a két szomszédos város, Késmárk és Lőcse viszálya. Régi rivalizálásuk az 1530-as években – a két ellenséges uralkodó és támogatóik közreműködésével – kegyetlen háborúba torkollott, amelyben a két város katonasága egymást támadta, rabolta ki, vagyontárgyait felégette, beleértve természetesen a városok falvait is. A lőcseiek a késmárkiakat, azok pedig a lőcseieket fogták el, gyilkolták meg, nem kegyelmeztek még a gyermekeknek sem.⁵

A vész rendszerint megállt a városkapuk előtt, a falak ugyanis mégiscsak nyújtottak valamilyen biztonságot. De az élet a városfalakon belül sem volt biztonságos. Az erőszak, ha más formában is, de itt is jelen volt, hozzátartozott a mindennapi élethez, noha a városi elöljáróság mindent megtett annak érdekében, hogy a városban béke és rend honoljon. A kor meggyőződése – hogy a megtorlásnak elrettentőnek kell lennie és a büntettet meg kell bosszulni – ahhoz vezetett, hogy a városi bíróság igen kegyetlen ítéleteket hozott. A kivégzések és egyéb büntetések nyilvánosak voltak – céljuk nem csupán az igazságszolgáltatás biztosítása volt, de az elrettentés, megszegyenyítés is. A városi lakosság így hozzászokott a kegyetlenség legalizált formáihoz, ráadásul meglehetősen szadista kivi-

3 *Julius R. Ruff*: *Violence in Early Modern Europe 1500–1800*. New York, 2001. 269.

4 Néhány antropológus megfigyelése alapján a gyilkosságok, emberölések és más erőszakos bűntények száma sokkal magasabb azokban a kultúrákban, ahol sok a háború. Feltehető, hogy itt az ok és okozat összefüggenek: a megengedett és jóváhagyott erőszak a háború ideje alatt huzamos ideig hatást gyakorol az erőszakos bűntények számára békeidőben is. In: *Dane Archer–Rosemary Gartner*: *Violence and Crime in Cross-National Perspective*. New Haven, 1984.

5 *Nora Baráthová*: *Spory Kežmarku s Levočou. Pohl'ady do minulosti. Zborník prednášok z histórie. Spišské múzeum a Kultúrne a informačné centrum v Levoči*. Levoča, 2001. 41–57.

telben. Kivégzés rendszerint egyszer volt egy évben, nagyobb városokban néha kétszer is, de korbácsolásra, más fizikai büntetés-végrehajtásra sokkal gyakrabban sor került. A rettenet színháza – ahogy ezt a mai történészek elnevezték – a kora újkori városi élet szerves és egyben elmaradhatatlan része volt. A kivégzettek – akasztottak, keréketörtek – maradványait az ún. akasztófahegyekről messziről látták mindazok, akik a városhoz közeledtek, s a levágott, kopjára tűzött fejek is a kegyetlen valóságot hirdették.

Békeidőben a következők tartoztak az erőszakos viselkedésformákhoz: testi támadás, fegyveres veszélyeztetés, testi bántalmazás, halállal végződő sebesítés, emberölés, gyilkosság, nemi erőszak, rablás és rablógyilkosság. A kor társadalmának mindennapjait azonban talán jobban jellemzik a kisebb bűncselekmények, mint például a csendháborítás, a verekedés és a szóbeli bántalmazások: a veszekedések, fenyegetések vagy szitkozódások.

Rablás és rablógyilkosság

Az északi, hegyvidéki országrész hagyományosan jó terepet biztosított a rablók számára. Anarchia, trónharcok idején, háborús időkben különösen sok katona és szökevény kóborolt az országban. A rablók száma akkor is növekedett, amikor feloszlatták a hadsereget, és néhány kiszolgált katona úgy döntött, hogy ilyen módon keresi megélhetését. A rablótámadások rendszerint nem a városon belül történtek, ennek ellenére érintették a polgárokat, mivel a kóbor rablólovagok és más rablók előszeretettel zsákmányolták a kereskedő polgárok pénzét, áruját.

A rablások és rablógyilkosságok esetében a motivációt a pénz vagy más zsákmány megszerzésére jelentette, az instrumentális (technikai) erőszak csupán eszköz volt a cél eléréséhez. Az instrumentális jelleg ellenére a rablásoknál egyértelmű, hogy a gyilkosság már csak 'felesleges', illetve 'túlzott' erőszak volt – igaz, ez a mai felfogás, sajnos nem tudhatjuk, hogy a rablók is így gondolkodtak-e? A jegyzőkönyvek általában semmit sem mondanak a zsákmány eltulajdonításának körülményeiről, így azt sem tudjuk megállapítani, mennyire volt a rablás erőszakos. Néha az áldozatot leütve tették ártalmatlanná, és otthagyták kifosztva anélkül, hogy érdekelte volna őket: él-e vagy sem. Máskor viszont arra is gondjuk volt, hogy ne csak az áldozatot tegyék ártalmatlanná, hanem a gyilkosság nyomait is felszámolják, illetve megnehezítsék a holttest megtalálását, ezért vízbe dobták, elvonszolták és elrejtették – például a réten –, vagy elégették.

Nem volt ritka, hogy a tolvaj sem rettent vissza az emberöléstől, amikor valaki az útjába került. Halállal végződött például 1586-ban a bártfai Hilpus utcai (*Helpisch platea*) Mathias Schyndler betörése az ugyanabban az utcában lakó Mathias Feiffer házába: a vasárnapi istentisztelet ideje alatt Mathias titokban beosont a házba, feltört egy kis szekrényt és kivette belőle a pénzt. A ház azonban nem volt üres, ezért meggyilkolta azt a kislányt, aki a házat őrizte, tetemét

pedig bedobta a gödörbe vagy a kútba (*in puteum*). Büntetése keréketörés volt, majd testét az akasztófára akasztották.⁶

A rablókat társadalmi helyzetük alapján két csoportba sorolhatjuk. Az egyikbe az úgynevezett rablólovagok tartoztak – ők jól fel voltak fegyverkezve, lovon közlekedtek, olykor egészen egyedül, olykor kisebb csoportokba verődve működtek. Náluk elsősorban politikai motivációval számolhatunk, az áldozatokat általában az ellenséges csoportból választották ki. A rablólovagok tetteit a vizsgált városok bírósági jegyzőkönyvei is rögzítették. Ismert volt például Kaffunka (vagy Kauffang) Zsigmond csoportja, amely leginkább a lőcseieket nyomorgatta. A banda 1533-tól működött, központja a magyar–lengyel határon fekvő dunajeci vár volt.⁷

1555-ben, a trónharcok idején, Perényi Gábor felső-magyarországi főkapitány és Bebek Ferenc gömöri mágnás nyíltan felléptek I. Ferdinánd király ellen és átálltak az erdélyi oldalra. Váraik legénysége és a felfogadott hajdúk rablótámadásokat intéztek Kassa, Eperjes és Lőcse ellen. Az eperjesi jegyzőkönyv 1556-ban beszámol az egyik ilyen csoport tevékenységéről, amelynek Tharcay György állt az élén, és Csicsva várában táborozott. Tharcay rabló, összesen vagy 18-an, megtámadták Gergelylaka jobbágyfalut, sokakat súlyosan megsebesítettek, egy Lázár nevű jobbágyot kopjával leszúrtak, egy másikat Tarkőre hurcoltak. Ugyanazon a napon egy másik Tharcay-féle csoport a fricsi Gabanskýval az élén 100 gyalogossal (!) akiket *zaskodniczik*nek is neveztek, Szentkereszt mezővárosra rontott, a bírót, esküdteket és a papot is Tarkőre hurcolva.⁸

A többség azonban nem rablólovag volt, akit legalább látszólag politikai indíték vezetett, hanem egyszerű, közönséges rabló, akik még csak nemesek sem voltak. Pozsonyban 1510-ben több rablót is elítéltek. A többszörös rabló és kétszeres rablógyilkos Sifer Péter és társai Dunahidasnál találtak egy áldozattal, akinek fejét vették, és mindent, amit nála találtak, elvittek – a levágott fejet egyszerűen bedobták a Dunába. Vácnál meggyilkoltak egy Péter nevű mészáros, akitől 10 aranyforintot és a lovait rabolták el. Hogy tettük nyomát eltüntessék, a hullát elcipelték a rétre és ott elrejtették. A stomfai Tenglinger Fülöp az Alsódiós és Nagyszombat közti úton úgy megvert egy utast, hogy nem tudta, a megtámadott túlélte-e a verést, ráadásképpen még a köpenyét is ellopta. Jan Bechm – aki ugyanabban az évben több bűntényért is felelt – bevallotta, hogy négy év alatt társaival mintegy 29 embert gyilkolt meg, rabolt ki. A csoportból, amelynek a tagja volt, időközben hetet elfogtak és felakasztottak. Ugyancsak az

6 MV SR, ŠA v Prešove, pobočka Bardejov, fond – archív magistrátu mesta Bardejova (Bártfai Levéltár – Bártfa város magisztrátusa, továbbiakban: AMBJ). Súdne zápisý a účty mesta 1559–1649. (Bírósági könyvek és számlák, jelzet nélkül.)

7 Ivan Chalupecký: Historické doklady o Majstroví Pavlovi z Levoče. Monumenta Tutela 5(1969) 49.; Hain Gáspár Lőcsei krónikája. Szerk. J. Bal–J. Förster–A. Kauffmann. Lőcse, 1910–1913. 69–70.

8 MV SR, ŠA v Prešove, fond – archív mesta Prešova (Eperjes Város Levéltára = AMP), 2685. sz. Kniha mestského súdu (A városi bíróság jegyzőkönyve) 1555–1560.

évben Winter Sawschlacher négy rablógyilkosságot vallott be; társa, Jackl Schiller, akit szintén elfogtak, bevallása szerint csak az egyikben vett részt. 1518-ban a grazi származású Péter három rablógyilkosságot vallott be, közülük egy esetben nem volt biztos abban, hogy a megtámadott paraszt meghalt. Egy másik alkalommal társával – hogy a nyomokat eltakarítsák – a tetthelyen, egy pincében elégették kirabolt áldozatuk holttestét. Ebben az évben Topl György követte el a legtöbb ilyen bűntettet: hat rablógyilkosság mellett még 13 egyéb bűncselekmény is nyomta a lelkét, és ezzel a jegyzőkönyvbe foglalt összes többi gonosztevőt túlszárnyalta.⁹

Eperjes környékén az 1540-es évek végén több rabló is tevékenykedett. 1546-ban Szépréten hármat kivégeztek közülük, de két év múlva megint katonákat kellett küldeni az erdei utak őrzésére, annyira nem voltak biztonságosak, főleg piacok és vásárok idején. Október végén Kende és Radács falvak környékére a város ismét katonákat, céhtagokat küldött, hogy fogják el Tholway Dömötört, alias Mileczet. Végül sikerült őt nyakon csípni, mert a következő februárban halálra ítélték, s az ítéletet végrehajtva kerékbe törték, majd karóba húzták.¹⁰ 1557-ben Eperjesen kivégezték Segney Lőrincet, a környék hírhedt rablóját. A kisszebeni harmincados, Gál elmondása szerint Segney azonkívül, hogy elvitt négy lovat, Benkóc faluban betörte Péter bíró házának ajtaját, és megtámadta a bíró terhes feleségét. A szerencsétlen asszonyt embertelenül megkínozta, hogy kényszerítse, árulja el a rejtekhelyet, ahova a férje a pénzt eldugta. A bíró felesége belehalt a kínzásba, Segney azonban tagadta, hogy ő lett volna az elkövető. Marco nevű társára vallott, aki állítólag az ő tudomása nélkül hajtotta végre a gonosztettet. Alighogy láncra verték, elárulta az összes társát, akik Sebesvár-aljáról, Sebes falu német részéről, Sóvárról és Zsegnyéről származtak. A bírák bűnösnek találták, és előbb azon gondolkodtak, hogy felnégyeltetik, végül kíméletesebbek voltak és csak kerékbe törették.¹¹

Bártfa környékén mindig is sok gondot jelentettek a rablók. Közismert az a fenyegető levél, amit Fedor Hlavatý bandája küldött a 15. század végén a bártfaiaknak.¹² 1506 nyarán Bártfát és Makovica várát egy hozzávetőlegesen 30 tagú rablóbanda veszélyeztette.¹³ A magyar–lengyel határon 1522–1524 között egy másik csoport is tevékenykedett, amely legalább 20 taggal rendelkezett. Kapitányuk egy bizonyos Vasyel volt, Derenckowecz faluból, ahonnan a rablóbanda több tagja is származott. A bártfaiaknak állandó fenyegetést jelentettek – meglopták az utasokat az országúton, kirabolták a környékbeli templomokat, még a

9 *Martin Štefánik*: Bratislavská kniha hrdeľných rozsudkov z rokov 1435–1519. Diplomatický a historický rozbor. Szakdolgozat, FIFUK, Bratislava, 1997. 34–35.

10 AMP, 2685. sz. A városi bíróság jegyzőkönyve (Kniha mestského súdu) 1555–1560, f. 313., 375.

11 AMP, 2685. sz.

12 *Alexander Húščava*: O činnosti zbojníckych družín na severovýchodnom Slovensku na konci 15. storočia (Bardejovský výhražný list vo svetle histórie). Historické štúdie 2(1956) 181–215.

13 *Alexander Húščava*: Zbojnícke družiny na severovýchodnom Slovensku do roku 1526. Slovenský národopis 4(1956) 465.

szomszédos lengyel területre is be-betörték. Peter Czurma (vagy Zurma) rabló, akit 1522. augusztus 22-én végeztek ki a lengyel Sanokban, azt vallotta, hogy a csoportnak sok lengyel tagja is volt.¹⁴

Nagyobb gondot okoztak a rablók Bártfának a 16. század hetvenes éveiben, főleg 1574-ben. Erről több bejegyzés is tanúskodik a bírósági jegyzőkönyvekben. A Szent Egyed-napi vásáron rablás gyanúja miatt elfogták Kochan Ferenc mirossovi aranyművest, aki a makovicai uradalom Cserne nevű falvából származott.¹⁵ A kínzókamrában bevallotta, hogy más rablókkal együtt útonállásból élt, és egyszer Lengyelországban hetedmagával megtámadott egy zsidót, akitől mindent elvettek, feleségét megölték, fiát halálosan megsebesítették. Végül kegyelemből Szent Mihály napja utáni pénteken „csak” lefejezték.

Rövid idővel később törték kerékbe Bwyack Stephant, egy rutént, aki a kínzásnál sok rablást vallott be.¹⁶ Vele együtt ült a tömlőben Stecz Pleczewirga is, akinek a kivégzés előtti éjszakán sikerült megszökni. Több mint valószínű, hogy az említett Bwyack csoportjába tartozott a csarnói Stecy Madarasch is, aki bevallotta, hogy társa volt azoknak, akik kirabolták a bártfai Vojtkot (*Voyttak*), még ha ő személyesen nem is vett részt az akcióban. Ennek ellenére Szent Luca napja után felakasztották.

Ugyanez a sors várt 1575-ben Marczin Kemrára is, aki két évig Felső-Magyarország különböző részein lopott, rabolt és fosztogatott, ezt egyébként be is vallotta. 1579-ben egy másik rablónak, a felsőtvarosci Ondrej Ivánnak, akit Fullánknak (*Žihadlo – Schihadlo*) hívtak, csak apja, az egész falu és több férfi kezességére kegyelmeztek meg. Fullánk ugyanis a lengyel erdőben (*in sylva polonica*) kirabolta és megsebesítette egy bizonyos Vojtkónak a szolgáját.¹⁷

Rablóügyben Kassa is számos tapasztalatra tett szert. 1556-ban két rablógyilkost ló farkához kötöttek, végighurcolták a város utcáin, majd a városon kívül kerékbe törték őket, és hogy a járókelők ne feledkezzenek meg róluk és teteteikről, tetemeiket a kerekeken hagyták. 1600-ban a város nevében Soros Gergely rablással és templomok kifosztásával, vagyis szentségtöréssel (*sacrilgium*) vádolta meg a szalánci Baba Gregort, másnéven Koczát (*Gregorius baba alias kocz de Salancz*), egy kádár fiát. Vallomása szerint – amelyet részben önszántából, részben a kőpadon tett – régóta különböző helyeken rabolt, templomokat és más szent helyeket fosztogatott, meggyilkolt egy papot és olyan sok más embert, hogy maga sem tudta számukat, de tizenhetet fel tudott sorolni. Az ítélet szerint a bakó másnap, június 16-án, reggel nyolckor szekérre ültette, és a

14 A következő neveket említik: Vaszko Margaryticz-ből, Kosch Strycky Wislok Wielky-ből? (Magna Vyslock), Jurcko Tokarnia-ból (Tokarnya), Kusma és Cerczy Besko-ból, Lucas Magnus, Iska z Odrzechowa fia (Odershowa), Symko Rzepedź-ből? (Zrepecze), Petrus, Jurcko, Mihál, Feudur és Vaszko Strzyzowa-ból? (Strysz). In: *A. Húščava: Zbojnícke družiny i. m.* 467.

15 Merossowa – a mai Alsó- vagy Felső-Mirosó.

16 Wysowból származott, amely feltehetőleg Lengyelország déli részén feküdt, nem messze a magyar határtól.

17 AMBJ. Súdne zápisý a účty mesta 1559–1649. (Bírósági könyvek és számlák, jelzet nélkül.)

város négy különböző helyén a házak előtt (*in quatuor locis ipsius civitatis ad domos angulares conducti*) fogóval a mellén csipkedte, onnét kivitte a vesztőhelyre, ahol a tagjait kerékkel törte anélkül, hogy a mellkasát is eltörte volna, így tette a kerékre.¹⁸

Nem kétséges, hogy sok olyan rabló volt, aki a „mesterséget” egy véletlen alkalom folytán kezdte űzni. Ilyen esetet ismerünk Kassáról, 1569-ből. Három szepesi lakos – Nagy Mihály, Sipos György és Wirinkay Ambrus – a kassai vásárra menet találkoztak Paul Koch szakáccsal, akit Katapury néven ismertek. A szendrői (*Zendereo*) várban szolgált, onnét épp hazafelé, Lőcsére igyekezett a feleségéhez. Amikor észrevették, hogy német és hogy sántít, előbb Ambrus puskával megsebesítette, majd amikor már félholtan feküdt, a másik két rabló is rá támadt, és fejszével addig ütötték, míg agyon nem verték. Ezek után kirabolták, de csak 28 és fél magyar dénárt találtak nála. Amikor tettüknek híre ment, elfogták őket, Kassán mindhármukat bebörtönözték, majd 1569. január 15-én kerékbe törték.¹⁹

Nemi erőszak (*stuprum violentum*)

A nemi erőszakot szexuális indíttatása miatt rendszerint a szexuális bűntények közé szokták sorolni, ugyanakkor erőszakos cselekedet is. Épp brutális megvalósítása miatt tér el a többi, a korban szintén szexuális bűncselekménynek minősített kategóriától, mint például a paráználkodás, a házasságtörés, a bigámia, a vérfertőzés vagy a sodómia. A nemi erőszak megítélése az évszázadok folyamán sok változáson ment át, értelmezése, büntethetősége a kulturális és társadalmi konvenciók hatása alatt más és más lett.

Nemi erőszakkal vagy ennek kísérletével a bírósági jegyzőkönyvekben csak kivételesen találkozhatunk.²⁰ Biztos azonban, hogy nemi erőszak gyakrabban fordult elő, mint azt a jegyzőkönyvek elárulják. A szakemberek szerint az ilyen tetteknek még manapság is csak elenyésző százalékát követi feljelentés, és sok jel mutat arra, hogy a múltban ez a hányad még kisebb volt.²¹ Először is, ha a történeteknek nem voltak tanúi, majdnem lehetetlen volt a bűntettet bizonyítani. Emellett a kor felfogása szerint a „könnyű nő” megerőszakolása tulajdonképpen nem is volt nemi erőszak, a bíróságok az ilyen panaszokkal gyakran nem is voltak hajlandók foglalkozni.²² Később az orvosok álltak elő olyan elképzeléssel,

18 Archív mesta Košíc, Pur – Protocollum iudicia et Poenas malefactorum ab Anno 1556 usque 1608 (= AMK, Pur – Protocollum).

19 AMK, Pur – Protocollum.

20 Pl. Pozsonyban az 1435–1519 közötti években csak két eset, Kassán 1556–1608 között négy, Bártfán 1559–1649 között egy, Lőcsén 1550–1600 között egy eset sem szerepel.

21 J. Ruff: i. m. 140–141.

22 James A. Brundage: *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*. Chicago–London, 1987. 529.; J. Ruff: i. m. 144.; Walter Prevenier: *Violence against Women in Fifteenth-Century France and the Burgundian State*. Medieval Crime and Social Control. Minneapolis, 1999.

hogy megtermékenyítés csak akkor fordulhat elő, ha a nő élvezte az aktust, és orgazmusa volt.²³ E könyörtelen logika szerint az a nő, aki teherbe esett, nem is lehetett erőszak áldozata.

A városi bíróságok előtt tárgyalt néhány nemierőszak-ügy alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a szexuális erőszak egészen mindennapinak, akár azt is mondhatjuk, „természetesnek” számított, főleg az alsóbb társadalmi rétegekben. Vagyis az erőszak és a szexualitás rendszeresen összekapcsolódott, az udvarlás nemegyszer fenyegetéssel járt együtt.²⁴ Úgy tűnik, hogy a házasságon belüli nemi erőszak nem volt bírósági eljárás tárgya.²⁵ Szoros volt a kapcsolat a prostitúció és az erőszak között is: a középkorban sok nő kényszer hatására választotta ezt a foglalkozást, néha kifejezetten a saját családja kényszerítette, hogy ilyen módon keresse meg a kenyerét, és nagyon sok prostituált vált erőszak áldozatává is.²⁶

A kor nemi erőszak iránt tanúsított elnézését ékesen bizonyítja, hogy az ilyen tettekre általában viszonylag alacsony büntetéseket szabtak ki.²⁷ Szigorúbb büntetést csak olyan esetekben hoztak, amikor a megerőszakolt nő előkelő volt, vagy nagyon befolyásos családból származott. Sokkal nagyobb bűnnek számított a paráználkodás.²⁸ A nemi erőszak gyakran együtt járt a sértett elrablásával – megítélését jelzi, hogy ilyen esetben nem úgy tekintették, mint a nő ellen, hanem mint a magántulajdon ellen elkövetett büntetett, vagyis nem a nő volt a sértett, hanem az apja vagy férje.²⁹

Megítélésünk helytállóságát, miszerint a nők ellen elkövetett szexuális erőszakkal szemben meglehetősen magas volt a toleranciaküszöb, az is bizonyítja,

189–190. Az ilyen nézetek még ma is előfordulnak, amikor a bíróság azt vizsgálja, hogy a nő öltözékével vagy viselkedésével nem provokálta-e ki a nemi erőszakot, mintha ez mentség lehetne a tett elkövetésére.

23 *J. Ruff*: i. m. 145.

24 *Guido Ruggiero*: *Sex Crime and Sexuality in Renaissance Venice*. New York–Oxford, 1985. 101–102., 156.; *Martin Ingram*: *Church Courts, Sex and Marriage in England, 1560–1640*. Cambridge, 1987. 240., 266.; *Jacques Le Goff–Jean-Claude Schmitt*: *Encyclopedie středověku*. Praha, 2002. 649.

25 *J. Brundage*: i. m. 503–504., 507., 532. A szerző Margery Kempe férjes asszony esetét idézi, aki szüzességi ígéretet tett, de még azelőtt, hogy férjét is rávette volna. Ez egy ideig tűrte, majd a nő ellenállása ellenére, kiabálás és könnyek kíséretében erőszakosan közöszült vele.

26 *J. Brundage*: i. m. 522.

27 *J. Brundage*: i. m. 530–533.; *G. Ruggiero*: i. m. 93–95., 125. A kutatások kimutatták, hogy Velencében a 14–15. században a nemi erőszakot nem tekintették komoly bűncselekménynek. A legtöbb elkövetőt csak pénzbírságra ítélték és rövidebb ideig börtönbe zárták. Csak az elmarasztalások 14%-ában hoztak súlyosabb ítéleteket, amikor az erőszak gyermekeken történt vagy más súlyosbító körülmény fordult elő. Sokkal szigorúbban ítélték meg a férfiakon férfiak által tett erőszakot. Úgy is ítélték meg az ilyen eseteket mint szodómiát (ezalatt homoszexualitást értettek), amely nagyon súlyos bűnnek számított. Ezek a példák egyben azt is bizonyítják, hogy a nőn tett nemi erőszakot nem ítélték el túlságosan szigorúan.

28 *J. Brundage*: i. m. 519.

29 A nemi erőszakot a német *Constitutio Criminalis Carolina* (1532-ből) magántulajdon elleni bűntényként ítéli meg. *J. Ruff*: i. m. 145–146.; *J. Brundage*: i. m. 570.

hogy a kieroszakolt nemi kapcsolat után vagy maga a lány, vagy a családja követte a városi elöljáróktól, hogy kényszerítsék rá az elkövetőt a házasságra.³⁰ A tett megvalósításának módjánál láthatóan fontosabb volt, hogy a lány megsértett becsületét megvédjék oly módon, hogy férjhez adják megbecstelenítőjéhez. Például 1572-ben a pozsonyi városi bíróság elé került Andreas Horna kovács, aki erőszakkal létesített nemi kapcsolatot (*carnaliter compressam fuisse*) Barbarával, Johann Raimensattel leányával. A megerőszakolt leány kijelentette, hogy ezen kívül a kovács semmi kárt nem tett benne, és követelte, hogy vegye el feleségül.³¹ Kétségtelen, hogy a nők gyakran szégyellték bevallani, mi történt velük, hogy ne kelljen megélniük a megaláztatást és szégyent, amely a nemi erőszakot követte. Ha olykor-olykor mégis vállalták a nyilvános vallomástételt, környezetük ezt nem vette jó néven.³²

Nehéz megállapítani, mennyire volt a múltban „normális” a nemi erőszak, de hogy nem volt egészen elfogadott, azt jelzi, hogy ha nem is gyakran, de azért olykor az ilyen esetek is a városi bíróság elé kerültek. Kassán például 1563-ban Wass Bertalan János nevű szolgája betörte a konyhaablakot, bemászott a konyhába, és megpróbált megerőszakolni egy fiatal szolgálólányt. Büntetésképpen a pellengéren megkorbácsolták, és örökre kitiltották a városból. Nemi erőszakot említ a kassai bírósági könyv 1566-ban is.³³ Ekkor paráználkodáson kapták a radacsi Sipos András egy eperjesi, Anna nevű lánnyal, amiért fővesztésre ítélték. Esetében viszont az az érdekes, hogy a bejegyzés több, korábban elkövetett gaztettet (*latrocinia*) is említ, például egy szűz megerőszakolását is, ezalól annak idején többek kezességére felmentették.³⁴

Szigorúbban ítélték meg a helyzetet, amikor az áldozat gyermek volt. 1590-ben Keresztelő Szent János ünnepén Bártfán egy bizonyos Joannes Wollenschlager (valójában Casparus) részegen bement Hans Schwartz házába, abban az utcában, ahol a tömlőc is volt, és ahol a bakó lakott (*platea lictoris*). A házban a kemencén egy hatéves kislány aludt, akit megerőszakolt. A jegyző az esetet úgy kommentálta, hogy „szörnyű elmondani is”, de azért nem találta szörnyűnek részletesen leírni a történetet. A tettet Joannes avagy Casparus csak a kínpadon vallotta be, ami után fővesztésre ítélték.³⁵

Az ehhez hasonló kemény büntetések azonban nem voltak általánosak, még azokban az esetekben sem, ha az áldozat gyermek volt. Például a kassai bírák 1566-ban két eset felett is szemet hunytak. Az elsónél egy deák, Thuri Demeter megpróbálta megerőszakolni Nicolaj Miklós hatéves kislányát. A bejegyzés emlí-

30 J. Ruff: i. m. 143.; W. Prevenier: i. m. 188.

31 Slovenský národný archív, fond Bratislavská kapitula, súkromný archív, Privata Capsa 25/1/42.

32 Stephen Haliczer: Sexuality in the Confessional. A Sacrament Profaned. New York–Oxford, 1996. 118., 120., 145.

33 AMK, Pur – Protocollum.

34 AMK, Pur – Protocollum.

35 AMBJ, Súdne zápisý a účty mesta 1559–1649, jelzet nélkül.

tést tesz arról, hogy a deák már korábban is tett ilyesmit: az elővárosban egy kislányt molesztált, amiért kitiltották a városból, még korábban pedig Kisidán akart megerőszakolni egy kislányt. Munkácsról, ahol egykor az iskola rektora volt, hasonló cselekedetért kellett titokban elszökönie. Ezért is meglepő, hogy noha a bírótság halállal akarta megbüntetni, végül az egyházi képviselők jótállására és kezessége mellett megkegyelmeztek neki, és végül csupán korbácsolással és a városból való kitiltással büntették.³⁶

A másik az évi eset elkövetője egy bizonyos Balázs (*Blasius de Bathor Baromhayto*), aki Sirokán megerőszakolt egy kislányt. Bebörtönözték, de sikerült elszökönie. Mivel azonban a nyakán maradt a lánc darabja, végül mégis elfogták a kassai erdőben (*sylva Cassoviana*), ahonnan átvitték a városi tömlöcbe. A korabeli erőszakfelfogásról sokat elárul, hogy amikor híre ment elfogásának, a sértett kislány anyja meglátogatta, hogy Balázzsal kibéküljön és megbocsásson neki. A városi szenátus azonban nem engedte, hogy a bocsánatnak köszönhetően tette teljesen büntetlen maradjon, ezért örökre kitiltotta a városból.³⁷

A legdurvább eset a vizsgált városok közül Kassán történt, a feljegyzést készítő jegyző is úgy tartotta, hogy senki a városban nem emlékezett hasonló borzalmas tetre. Hét vidéki fiatalember aratás idején kilesett egy ifjú házaspárt, amikor Kassáról hazafelé igyekeztek Téhányba. A fiatalasszonyt erőszakkal a közeli rétre hurcolták, ahol mind a heten egymás után megerőszakolták. A történetek után – állítólag lelkiismeret-furdalásuk miatt – azonnal elhagyták szüleiket, vagyonukat, és elszöktek (*in exilium*). Az eset leírása alapján úgynevezett rituális erőszakról lehet szó, amelyet fiatal fiúk csoportban szoktak elkövetni. Az ilyen jelenség, amikor fiatalemberek csoportos nemi erőszakkal demonstrálják férfiasságukat, és így szereznek maguknak elismerést kortársaik között, Európában viszonylag gyakran fordult elő.³⁸ A kassai eset elkövetői közül az egyiket, Zakolai Antalt, aki egy zakolai³⁹ parasztnak a fia volt, sikerült elfogni. Börtönbe zárták, majd arra ítélték, hogy lófarokra kötve végighordozzák a városban és kerékbe törjék. Végül kegyelemből csak fejét vették 1579. február 7-én. Érdekes adalék – és egyben bizonyíték arra, hogy az erőszakkal szemben viszonylag toleráns volt a közvélemény –, hogy noha Zakolai erőszakos ember hírében állt, kivégzése előtt a tömlöcbe még sikerült levennie a lábáról a városi Gorgius szolga Erzsébet nevű szolgálólányát, aki a rabok ellátásával volt megbízva.⁴⁰

36 AMK, Pur – Protocollum.

37 AMK, Pur – Protocollum.

38 Ilyen esetek ismertek Franciaországból, Spanyolországból és Olaszországból is. A feltevések szerint a fiatal férfiaknak a fele legalább egyszer életében részt vett ilyen nemi erőszakon, amikor csoportban megtámadtak vagy elraboltak egy nőt vagy lányt, és csoportosan megerőszakolták. *J. Ruff*: i. m. 142.; *J. Le Goff–J.-C. Schmitt*: i. m. 648.

39 Sokoľ, ma Kassa része.

40 AMK, Pur – Protocollum.

Élet és egészség ellen elkövetett bűntettek

Ebben a bűnténycsoportban az erőszakoskodástól, mint például a verekedés, fegyveres fenyegetés, testi sértés, halállal végződő sebesítés az emberölés különböző eseteiig – véletlen emberölés, gyilkosság, speciálisan gyermek-, illetve csecsemőgyilkosság – terjed a skála. Megítélésüknél mindig két szempontot vettek figyelembe: a tett szándékosságát és a kár mértékét. Másként ítélték meg, ha előre megfontoltan öltek meg valakit, tehát gyilkosság történt, vagy ha valakinek a halálát véletlenül, gondatlanságból vagy pillanatnyi indulatból okozták, ezekben az esetekben ugyanis emberölésről volt szó.⁴¹ Természetesen a tett megítélését nagyban befolyásolta, hogy az áldozat meghalt-e, vagy sem.

A tettes sorsa gyakran attól függött, hogy a károsult családja hajlandó volt-e elfogadni vérdíjat vagy kártérítést. Ha a család ragaszkodott a tettes megbüntetéséhez, halálbüntetés várt rá. Lőcsén 1537-ben Lutzman Jakab fia, Miklós a lőcsei Pál mester fiával együtt ok nélkül a főtéren megtámadták a krakkói Steyer Miklós fiát, aki Lőcsén szolgált. A fiút úgy megverték, hogy holtan maradt a téren. Pál mester igyekezett megalkudni az áldozat apjával, és 15 aranyforint vérdíjat fizetett neki, hogy fiát ne perelje be. A fiú először a minorita kolostorban bújt el, amely menedéjjoggal rendelkezett, majd megszökött a városból. Állítólag mindkét tettes menekülését a szülők készítették elő.⁴²

A családdal való megegyezés azonban önmagában még kevés volt a büntetés elkerüléséhez. Agiagasy Gergely, aki részegen megölte Szabó Márton nevű katonatársát, megbékélt ugyan a megboldogult feleségével és gyermekeivel, a vérdíjat is kifizette, de még így is halálbüntetés várt rá azért, hogy éjszaka idején erőszakot követett el, és megpróbált elszökni. Mivel azonban sokan szóltak az érdekében, és valamennyien kegyelmet kértek számára, a szenátus 1567-ben úgy döntött, hogy élete végéig szolgáljon a városnak, és a szolgálathoz saját költségén tartson két lovat.⁴³

1581 januárjában a lőcsei Bendik Ripschr, aki a városkapunál szolgált, állítólag ok nélkül kardot rántott, és megölte az eperjesi Michel tanoncot. Michel anyja követelte, hogy a gyilkost büntessék meg, és így fejvesztésre ítélték. A kivégzésnél a városi szolga közölte Bendik hozzátartozóival és barátaival, hogy ha valaki bosszút akarna állni, még szigorúbb büntetés várna rá.⁴⁴ 1562-ben Kassán,

41 Az élet elleni bűntények jogi felfogásáról lásd *Rudolf Rauscher*: Trestné činy proti životu v uherském právu do počátku XVI. století. Zvláštní otisk ze sborníku „Pocta k šedesátým narozeninám dr. Alberta Miloty”. Praha, 1937. 3–11.

42 *Ivan Chalupecky*: Príspevok k biografii Majstra Pavla z Levoče. In: Vlastivedný zborník Spiš 1. Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach. 1967. 183–184.; *Ivan Chalupecky*: Historické doklady o Majstrovi Pavlovi z Levoče. Monumenta Tutela 5(1969) 50.

43 AMK, Pur – Protocollum.

44 MV SR, ŠA v Levoči, fond – archív magistrátu mesta Levoče (tovább AML), XXI. 1. Malefitz Buch 1550–1643. Az esetről Hain és Demkó is tudósít. Ján Holák átvette az adatot a két szerzőtől, de két különböző esetként említi. *Ján Holák*: Beda odsúdeným. Ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku. Osveta Martin, 1974. 41–42.; *J. Bal–J. Förster–A. Kauffmann*: Hain Gáspár i. m.

miután az elővárosban lakó Czipser Simon éjszaka az úton megölte szomszédját, Michell Tanczmeistert, az áldozat anyja és fia követelte a tettes megbüntetését, akit végül fejezsztésre ítélték.⁴⁵

Bártfán 1586-ban néhány előre kitervelt gyilkosságot tárgyaltak. Az első ügy főszereplője egy Párizsból származó fiatalember volt, Robert Franbock, akit török fogságból szabadítottak ki. Lengyelországból érkezett Bártfára, és azt hangoztatta, hogy Tokaj felé készül, ahol földije, Rosselli volt a várkapitány. A látogatás után hazájába akart visszatérni. Az útra egy városi jobbággal, egy bizonyos Georgius Grosmaullal indult el, aki már korábban is szekerén hozta Krakkóból, egészen a Bártfához közeli Richvald faluig. Nem tudni, hogy ki akarta-e rabolni Grosmault, de az biztos, hogy a Rörpusch-hegy alatt késsel leszúrta.⁴⁶ 1573-ban végezték ki a rozsnyói Gallust, aki Kékedy Gáspár szolgálja volt, és egy németet, Hans Bonpomert kellett kísérnie. Kihhasználva az adódó alkalmat, nem messze a várostól hátulról karddal megtámadta, és halálosan megebesíttette.⁴⁷ Fegyvert használtak a nemes Matthias Dziecziolowski házában is. Egy lengyel jobbágy, Klimo (*Climo de Ossowicze*), akit a falubeli parasztok felbízattak, először megebesíttette, majd néhány nap múlva meg is ölte az említett nemest, méghozzá saját házában. Sajnos a bejegyzésből nem lehet megtudni, mi készítette a parasztokat arra, hogy megölessék az urukat, az viszont biztos, hogy Klimót ezért a tettéért 1586. december 29-én felnégyelték, és testrészeit az akasztófára akasztották.⁴⁸

Kivételesen találunk olyan eseteket is, ahol nőt vádoltak gyilkosság elkövetésével. Bártfán 1580-ban egy bizonyos Hedvig, a felsővolyai Tamás lánya, unokatestvéreivel, Jánossal és Mihállyal megölte saját férjét.⁴⁹ A bejegyzésből nem egészen világos, hogy ő maga volt-e a tettes, vagy csak felbújtotta unokatestvéreit. Elítélésének a fő oka mindenestre a férj meggyilkolása volt, mellette azonban vérfertőzéssel is vádolták, mert állítólag nemi kapcsolata volt a két rokonnal. 1580 márciusában mindhármukat kivégezték. A két unokatestvér – mint ahogy a jegyző megjegyezte – a vérfertőző kapcsolat és gyilkosság miatt keményebb büntetést is kaphatott volna, de több ember jótállására, főleg pedig szü-

126.; *Demkó Kálmán*: Lőcse története. Jog-, mű- és művelődéstörténeti rész. Lőcse, 1897. 428. Demkó hibásan közli, hogy ezt a hóhér mondta, a feljegyzés szerint a hóhér csak a kivégzést végezte el, a kihirdetés a városi szolga dolga volt (...von scharffrichter, durch den bittel alle warnen lassen...).

45 AMK, Pur – Protocollum.

46 AMBJ, Súdne zápisý a účty mesta 1559–1649, jelzet nélkül. Myskovszky úgy írja, hogy két embert ölt meg – Grossmault és egy kocsi, de itt ugyanarról az egy személyről van szó. *Myskovszky Viktor*: Bártfa középkori műemlékei. I–II. Bp. 1879–1880. 97.

47 A feljegyzés nem ír semmit az indítékról, de lehetséges, hogy rablógyilkosságról van szó. AMBJ, Súdne zápisý a účty mesta 1559–1649, jelzet nélkül.

48 AMBJ, Súdne zápisý a účty mesta 1559–1649, jelzet nélkül.

49 AMBJ, ugyanott. Myskovszky szerint Hedviget csak azért végezték ki, mert erkölcstelen életet élt, mintha semmi köze nem lett volna a gyilkossághoz. A feljegyzés viszont ezt írja: „...ob ... homicidii ...maritum quod fuit praecipuum”. *Myskovszky V.*: i. m. 98.

leik könyörgésére csak lefejezték őket, míg Hedviget élve eltemették, és szívét a sírban karóval átszúrták.⁵⁰

Előre megfontolt gyilkossággal vádolták Katalint, az elővárosban lakó Tóth Bálint feleségét is. 1560-ban paráználkodásban találták bűnösnek, mivel több huszárral is kapcsolata volt, és az egyikkel, Káthay György Márton nevű szolgáljával, meg is szökött. Ekkor tudódott ki az is, hogy Káthay egy másik szolgáljától azt akarta, 100 dénárért lője le a férjét. A gyilkosság ugyan elmaradt, de a többszörös paráználkodásért végül vízbefojtással kivégezték.⁵¹

Az erőszakos bűntényekhez tartozott az öngyilkosság is. Lőcsén 1517-ben egy bebörtönzött tolvaj nő öngyilkos lett a tömlöcben. Testét a bakó az akasztófa alatt földelte el. Büntetést érdemelt az öngyilkosság kísérlete is.⁵² Bártfán megbüntettek egy asszonyt, aki megkísérelte eldobni az életét, de büntetést kapott a férje is, mivel az ő istentelen életmódja volt az oka a feleség kísérletének.

Gyermekgyilkosság (*infanticidium*)

A nők – mint említettük – csak kivételes esetben váltak gyilkossá, a gyermek-, illetve csecsemőgyilkosságot (*infanticidium*) viszont tipikusan női bűntettnek tekinthetjük. Feltehető ugyan, hogy a tette a gyermek apjának csendes jóváhagyásával került sor, a végrehajtás azonban mindig a nőre maradt, néhány esetben a terhes nő anyja szerepelt még tettetársként.

1570-ben, Kassán történt olyan eset, amikor szeretőjének terhességét a férfi akarta megszakíttatni. Egy Kalb nevű kopjás katona (*lancigero, landsknecht*) volt az illető, azzal gyanúsították, hogy Marinával, a bábával próbált ez ügyben egyezkedni. Anna, aki a városi pincében szolgált, viszont abban reménykedett, hogy Kalb feleségül veszi. Kalbnek azonban más elképzelése volt, mire Annát bebörtönözték, a tömlöcben megbetegedett és elvesztette a gyermeket. Rövid időre Kalbot is vasra verték, mert nem tudták megállapítani, hogy a vetélést nem külső beavatkozás okozta-e, a bejegyzés azonban végül csak Anna büntetéséről tudósít: a városi szolga kivette a városból, ahonnan kitiltották. Enyhítő körülményként azt jegyezték fel, hogy nagyon gyenge volt, valószínűleg azért nem korbácsolták meg a pellengéren, vagy büntették meg más keményebb módon.⁵³

Ha összehasonlítjuk az emberölést és a gyilkosságot az *infanticidium*mal, megállapíthatjuk, hogy ez utóbbi bűncselekmény – indítékát tekintve – külön csoportba tartozik. A csecsemőgyilkosságok többségét rendszerint azért követték el, hogy a szegyet, a paráználkodásért vagy a házasságon kívüli kapcsolatért járó büntetést elkerüljék, amelyet aligha lehetett eltitkolni, ha a nő teherbe

50 A rövid, gyorsan írt jegyzetből kétségtelen, hogy a kivégzés a téren, sok tanú jelenlétében kezdődött, de a mondat nem egészen világos, és lehetséges, hogy a jegyző néhány szót kihagyott.

51 AMK, Pur – Protocollum.

52 J. Bal–J. Förster–A. Kauffmann: Hain Gáspár i. m. 17.

53 AMK, Pur – Protocollum.

esett, majd megszülte gyermekét. Gyakori motiváció volt a félelem – ha ugyanis kitudódott a dolog, a nőnél rendszerint végleges társadalmi és vagyoni hanyatlást vont maga után, de ezen kívül nyilvános bűnhődést, rosszabb esetben a városból való kitiltást vagy akár halálbüntetést is hozhatott.

Emiatt a nők az utolsó pillanatig igyekeztek eltitkolni terhességüket vagy bármiféle módon elvetetni a magzatot. A magzatelhajtás megítélése a korban azonos volt a gyermekgyilkosságéval. A szülés rendszerint titokban, eldugott helyen történt, ahol utána a megölt gyermeket is el tudták rejteni – az újszülött tetemét a legkülönbözőbb módokon és helyszíneken próbálták meg eltüntetni, volt, hogy a közelben elföldelték, volt, hogy bedobták a folyóba.

Eperjesen 1542-ben börtönbe vetették paráználkodásért és gyermekgyilkosság gyanújával Kasskether Bálint fazekaslegényt és Gertrúdot, Kosch Benedek fazekasmester szolgáját. A gyermek hevenyészett sírját végül a fazekas házában pincéjében találták meg. Bálint azt állította, hogy a gyermek halva született, és azzal védekezett, hogy Gertrúdot feleségül akarta venni. A szolgáló megerősítette a házassági szándékot, de a kínzásnál bevallotta, hogy a gyermek élt, és hogy ő maga, szeretője tudomása nélkül, félelemből és szegényből ölte meg. Vallomása alapján élve eltemetésre ítélték, míg Bálintot örökre kitiltották a városból.⁵⁴

A hasonló körülmények közt teherbe esett nők gondolkodását és viselkedését Julianna szolgálólány esetén figyelhetjük meg. A tanúk vallomása szerint a Kövesdi Lukácsnál szolgáló Juliannáról már gyanították, hogy állapotos, ő azonban tagadott, felháborodásában még a hasát is mutogatta, hogy mindenki lássa, nem terhes. De mégis az volt. A szülési fájdalmak akkor jelentkeztek nála, amikor a másik szolgálóval a teheneket kellett megfejnie. Julianna nem akart fejni, helyette lement a pincébe, a másik szolgálólány viszont elárulta a háziasszonynak, hogy Juliannának fájdalmai vannak. Az asszony végére akart járni a dolognak, ezért keresni kezdte. Amikor a pincében rátalált, kezében az éppen megszületett gyermekkel, a lány kérése ellenére kiabálni kezdett. A kiabálásra összegyűlt szomszédok előtt Julianna először megpróbált még tagadni, amikor azonban azok elkezdték felfeszegetni az árnyékszékét (*cloaca*), saját maga szedte ki a hirtelenjében oda rejtett gyermeket. A szerencsétlen csecsemő még élt ugyan, másnapra azonban meghalt. Mivel Julianna esetében bizonyított volt a csecsemőgyilkosság, halálra ítélték.⁵⁵

Általában azonban ez a büntett nem fordult elő gyakran, viszonylag kevés nőt ítélték el miatta. Még akkor is ritka esetnek számított, ha csak a női bűnözést vesszük figyelembe. A 16. század második feléből, amelynek bírósági ítéleteiről teljesebb iratanyag maradt fenn a kutatott városokban, egy fél évszázad leforgása alatt 2–4 hasonló esetet jegyeztek fel.⁵⁶

54 AMP, 1541–1600-ig terjedő iratok, jelzet nélkül.

55 AMK, Liber civitatis, H III/2, pur 6, 1537–1552, f. 198.

56 A gyermekgyilkosságról közelebbről lásd: *Blanka Szeghyová: Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí*, sajtó alatt.

Az erőszak a mindennapi életben

Látogassuk meg az eperjesi felsővárosi kocsmát, mondjuk 1555-ben. Sytheo János kocsmáros töltöget, a fiatal Torvay János muzsikus énekel. A vendégek közt üldögél a helyi elővárosi bíró, Kovács László, és Rácz Pál ügyvéddel (*procurator*) beszélget, aki egyben a városi tanács tagja is, és szintén az elővárosban lakik. Rácz rákiált a muzsikusra, hogy nagyon hangos és csendet követel. A kocsmáros a muzsikust védi, és ez, úgy látszik, csak súlyosbítja a helyzetet, elhangzanak az első káromkodások. A kocsmáros azzal vádolja az előváros bíróját, hogy nem igazságos – a veszekedésbe ekkor már a muzsikus is beleszól. László bíró azzal fenyegetőzik, hogy mindenkit becsukat, az énekest rögtön el is akarja vitetni a börtönbe. Amikor a kocsmáros ezt nem engedi, László megtámadja, végül a verekedésből a kocsmáros bevett fejével távozik. Az eperjesi jegyzőkönyv nem árul el többet, így nem tudjuk, hogy történt a sebesülés, súlyos azonban nem lehetett, amikor ugyanis a sértett a bíró és az ügyvéd ellen pert indított, az őt ért elviselhetetlen megaláztatás és a kocsmai véres verekedés volt a vád. A városi bíróság igazat adott neki, és mindkét bűnöst bebörtönöztette.⁵⁷

Az ilyen esetek – amikor a verekedésbe vagy tettelességbe épp azok keveredtek, vagy azok kezdeményezték, akiknek vigyázni kellett volna a rendre, tehát a városi előljárók, bírók vagy a városi tanács tagjai – a 16. században egyáltalán nem voltak ritkák. Mint azt a városi bírósági jegyzőkönyvek, a pénzbírságok könyvei bizonyítják, a szóbeli tettelesség, veszekedés, káromkodás, de a testi sértések, verekedések is mindennapos jelenségnek számítottak. Azt is szem előtt kell tartani, hogy a városi jegyzőkönyvekbe és hasonló iratokba az ilyen eseteknek csupán a töredékét jegyezték be. A konfliktusok többsége soha nem került bíróság elé, erre ugyanis csak akkor került sor, ha komolyabb sebesülés történt, vagy ha a sértett fél perbe fogta a másikat.

A kisebb kihágásokról és erőszakoskodásokról nemcsak a bírósági jegyzőkönyvekből vagy a kivégzések jegyzőkönyveiből szerezhetünk tudomást, de a bíróságok könyvéből, valamint a bírósági ülések feljegyzéseiből is, amelyeket a mai napig a bártfai levéltárban őriznek.⁵⁸ A bejegyzések szűkszavúságuk ellenére támpontot adnak a mindennapi erőszakoskodások gyakoriságának megítéléséhez. Az erőszakos megnyilvánulások néhány fajtája viszonylag gyakran fordult elő. A verekedéseknél sokféle fegyvert használtak, de e célra közkedveltek voltak a fazekak, kannák és más edények is. Serfőző fazékkal sebesített meg 1549-

57 AMP, č. 2685. Kniha mestského súdu 1555–1560.

58 AMBJ, Registrum adiudicatum poenarum/Penales/Proventus dominorum consulum... 554–567. sz. a következő évekből: 1501, ~1500, 1509, 1512–1516, 1517, 1540–1547, 1546/1548–1550, 1550–1555, 1559–1568, 1579–1582, 1584, 1590–1591 és 1592. Regestum omnium perceptorum et expositorum 1694, 1700. és 1746. sz. az 1502–1508, 1509–1523 és 1552–1578 évekből. Manuale/testimonia seu fassiones in quacumque controversia/Finales sententiae iudicii termini 30–33. sz. az 1560–1564, 1574–1578, 1579–1582, 1583–1589 évekből.

ben Schnutrech Mátyás egy kézművest, és fazékkal támadt ellenfelére ugyanabban az évben egy bizonyos Mathis Rygel is.⁵⁹

A fegyver nélküli tettelegességek között gyakran fordult elő a hajhúzás, szakálltépés vagy harapás is. A szakáll kitépése nemcsak fájdalmat, de megaláztatást is jelentett a sértettnek, és a bírságok jegyzőkönyveinek vallomása szerint viszonylag magas pénzbüntetést szabtak ki érte. 1555-ben Eperjesen Kraczkó Bálintnak tépték ki a szakállát, miután Gerber Bertalan házában veszekedés tört ki valamilyen könyv miatt, az említett Kraczkó és Herkell Mátyás között. A veszekedést verekedés követte, amelyben nemcsak a lámpa repült, hanem Mátyás az említett Kraczkó szakállát is kitépte. A verekedés miatt mindketten börtönbe kerültek, és Mátyásnak, aki az akkori nézet szerint igen komoly kárt okozott – főképpen megaláztatást és szégyent a sértettnek –, minden kitépett szőrszálért 1 márka büntetést kellett fizetnie, de nemcsak a károsultnak, hanem a bírónak is. Közbenjáróinak köszönhette, hogy végül a büntetés nagyobb részét elengedték neki.⁶⁰

Itkán ugyan, de találkozunk verekedéssel, verekedőkkel az öregemberek és a nők között is. 1548-ban az öreg (*antiquus*) Scultety János megverte Bártfán egy Simon nevű férfit. Egy évvel korábban Gáspár cipész felesége verte meg Ákos szücmestert, 1583-ban Kugos Kristófné és egy mézesné (*honigkuchlerin*) verekedtek össze olyannyira, hogy egymás haját tépték, sőt még vér is folyt az incidens alatt.⁶¹

Eperjesen is akadtak olyan verekedések, amelyek a városi bíróság előtt végződtek. 1555. június 25-én a városi bírák több tanúvallomás alapján börtönbe zártatták Gergely ácsot és Széchy Istvánt, mert ócsárolták egymást és összeverekedtek. Az eset azért került bíróság elé, mert az összecsapás sok tanú előtt zajlott, akik – noha végignézték – rosszalották az ilyen viselkedést és jelentették a városi elöljáróságnak.

1555. március 12-én, Eperjesen Chyeak Péter, más néven Görbeorr, beperelte Gerber Bertalan fiát, Antalt, mert az megverte és megsebesítette, eltörve a panaszos három ujját, ami miatt most csak „félemler” (*semihomo*). A tanúvallomása szerint az ügy egyszerű veszekedéssel kezdődött Gerber Antal, alias Anderko és az ór (*circulator*) Gergely nevű fia között. A konfliktus kárvallottjának, Péternek sikerült őket egy rövid időre lecsillapítani, de nemsokára megint veszekedni kezdtek, mire Péter újfent közbeavatkozott. Erre verekedés tört ki közte és Anderko között. Anderko a földre lökte, és úgy nyomta, hogy eltörte az ujjait. Még ha Péter sem volt egészen ártatlan a dologban, Antalnak a tanúvallomása súlyosbította a helyzetét, mert állítólag nemcsak veszekedést provokált, de istenkáromlást is rábizonyítottak, ráadásul még a megivott borért is adós maradt – végül egy ideig a tömlőben gondolkodhatott tettein.⁶²

59 AMBJ, Penales č. 561.

60 AMP, č. 2685. Kniha mestského súdu 1555–1560.

61 AMBJ, Registrum adiudicatum poenarum č. 559. Manuale 1583, č. 33.

62 AMP, č. 2685. Kniha mestského súdu 1555–1560.

Szigorúbban ítélték meg az egyoldalú testi sértéseket, támadásokat, főleg ha fegyvert is használt a támadó, vagy ha az erőszak nyilvános helyen történt. Kervesesen végezte 1559-ben az eperjesi Faigell Péter két szolgája, Andreas és Johann, akik a városkapunál erőszakoskodtak, és megsebesítettek vagy talán meg is öltek (*percusserunt*) egy szegényt. Azután ellenálltak az előváros bírójának, és puskával lövöldöztek a városi vámosra. Tettükért mindkettejüknek levágták a jobb kezét.⁶³ A lőcsei városi bíróság tárgyalta a hosszúréti (*von dluhaluka*) Kathanka Mihály esetét, aki 1587-ben egy kiskéssel megsebesítette Woitko bérmunkást. Néhány napos börtönbüntetés után a bíróság úgy döntött, hogy a sértettnek fizessen 1 és fél aranyforintot, a Stockrecht tömlöc őrének pedig 24 dénárt.⁶⁴

Az erőszakos viselkedést akkor is igen szigorúan ítélték meg, ha az erőszakoskodó senkit sem ölt meg, elég volt, ha csak próbálkozott vagy fenyegetőzött. Péter hóhér (*lictor*) erőszakos viselkedéséért az életével lakolt. Tamás városi szolga bevádolta, hogy este részegen karddal döfködte a tömlöc ablakait és ajtaját, és őt is megsebesítette. Az esetről a közvetlen tanú, Miklós katona (*stipendiarius*) eskü alatt vallotta, hogy amikor a kocsmában ivott, Tamás vacsorára hívta meg. Útközben vettek maguknak vaját, tojást, és otthon Tamás halat készített. Ekkor érkezett a részeg hóhér, akit szintén megkínáltak, és a házigazda neki is adott az ételből. A bakó viszont elkezdett káromkodni, az ételt a földhöz csapta, mire a katona kidobta és bereteszte előtte az ajtót. Ez nagyon feldühítette a hóhért, aki előrántotta a kardját és azzal próbálta betörni az ajtót. Az ablakot is döfködte, hogy ezzel is kárt okozzon és a városi szolgát azzal fenyegette, hogy megöli. Az odasereglett báméskodókat is megfenyegette, hogy ha valaki segíteni próbál Tamásnak, mint mondta, „odaveti azt is, mint húst a kutyák elé”. A hatóság előtt a hóhér helyzetét súlyosbította, hogy a nyakában egy kis zacskót hordott, amelyben mágikus tárgyakat (*incantamenta*) tartott. Ezeket a bíró megvizsgálta, majd elégette. Mivel Péter hóhér nyilvános helyen erőszakoskodott, megszegte a város békéjét, és még a városi szolgát is veszélyeztette, 1558. október 18-án halálra ítélték. A kivégzés (fővétel) végrehajtására a lőcsei hóhért hívták át, aki a felső elővárosban hajtotta végre kollégáján az ítéletet.⁶⁵

Nem tudni, hány éves kortól voltak a gyerekek felelősek tetteikért, de az bizonyos, hogy gyerekeket is elítéltek. 1565-ben Kassán, az elővárosban történt ilyen eset. Egy Kisidáról származó, Anna nevű asszony öt gyermeke közül a 10 éves Györgytől egy 12 éves elővárosi fiú, Mátyás gyümölcsöt (*pomum*) vett el. György erre olyan szerencsétlenül dobott egy botot a másik fiú fejébe, hogy az meghalt. Sokan jártak közbe, hogy a halott fiú szüleit kiengeszteljék, végül a szülők megbékéltek, és a szenátus a tettest életben hagyta. Büntetést azért mégis kiszabtak rá – 16 évre kitiltották a városból.⁶⁶

63 AMP, č. 2685. Kniha mestského súdu 1555–1560.

64 AML, XXI. 1. Malefitz Buch 1550–1643.

65 AMP, č. 2685. Kniha mestského súdu 1555–1560.

66 AMK, Pur – Protocollum.

Otthon elkövetett erőszakos cselekmények

Akárcsak a nemi erőszaknál, az otthon elkövetett erőszakos cselekmények száma is sokkal magasabb lehetett, mint amennyiről a források hírt adnak. Példa rá az a néhány, Kassáról ismert eset, amikor a férj súlyosan megsebesítette, agyonverte, megölte feleségét vagy olyan sebesülést okozott neki, hogy sérüléseibe belehalt. A bejegyzésekből ilyenkor kitűnik, hogy a férj már huzamosabb ideje erőszakoskodott, arról viszont nincs bejegyzés, hogy valaki bármit is tett volna ez ellen. 1563-ban két esetet jegyeztek fel. Az elsőben az elővárosi Ludman utcában (*Ludmans gass*) lakó Kígyós Péter gyakran verte, különféle kegyetlen módon kínozta a feleségét, míg az bele is halt sérüléseibe. A szadista férjet fővesztésre ítélték, büntetését megszigorítva azzal, hogy amikor a vesztőhelyre vitték, útközben három helyen tüzes fogóval csipkedte meg a hóhér, egyszer még a városkapunál és a saját háza előtt is, ahol a kegyetlenkedést folytatta. A másik esetben a kolozsvári (*Clausenburg*) Klagk Péter szűcs alig fél évvel az esküvő után, Tamás prépost házában karddal támadta meg feleségét, Katalint, Springerné leányát. Katalin, aki fején, kezén és máshol is megsérült, harmadnapra meghalt. A kegyetlen férjet lovakkal vonszolták végig a városon egész a bitóig, ahol március 5-én, vagy egy nappal később, lefejezték.⁶⁷

A családon belüli erőszak más családtagokat sem kímélt – Bártfán pénzbírságra ítélték Grünwalt polgárt, mert lánya ellen követett el erőszakot, Gregor Wollgerotot pedig azért, mert feleségét akarta megverni és közben majdnem megölte saját fiát. Sichler Kristóf fejszével testvérét sebesítette meg, Jordán Péter mostohaapját támadta, verte meg, és haját is kitepte. Eperjesen Gotsman János karddal saját apját támadta meg, és Kassán is összeverekedett egy fiú az apjával, mert az nem engedte neki, hogy a húgával táncoljon.⁶⁸

Egészen biztos, hogy a gazdák sokkal gyakrabban verték a szolgálát, szolgálólányokat, mint amiről a források árulkodnak. Azok az esetek, amelyek bíróság elé kerültek vagy nyilvánosság előtt történtek, vagy a tettegességnek látható, illetve maradandó következményei lettek a szolgáló testén. Bártfán pénzbírságra ítélték Balázs aranyművest, mert karddal sebesítette meg szolgáját; a krakkói György szabót, mert a téren erőszakoskodott a szolgálával; Sackal Bálint és Blimberg Mátyás pedig a temetőben vert meg egy szolgát.⁶⁹

Sokat elárul a kor mentalitásáról egy eperjesi eset is: Zula Gáspár éjszaka megverte és kidobta a házából a szolgálólányt. Ha kifizette volna a bérét, a verés önmagában még nem adott volna elég okot arra, hogy a lány bíróság elé vigye az ügyet.⁷⁰ Kassán 1568-ban viszont egy legény csak azért nem mondott le a terve-

67 AMK, Pur – Protocollum.

68 AMP, č. 2685. Kniha mestského súdu 1555–1560. AMK, Pur – Protocollum.

69 AMBJ, Registrum adiudicatum poenarum č. 559. Manuale 1583, č. 33.

70 AMP, č. 2685. Kniha mestského súdu 1555–1560.

zett házasságról a mester özvegyével, mert az asszony rosszul és erőszakosan viselkedett vele. Feltehetőleg az özvegy vagyona értékesebb volt annál, hogy ilyen apróságok eltántorítsák a frigtől.⁷¹

A kocma

Aligha lehet meglepetés, hogy az egyik leggyakoribb hely, ahol az emberek erőszakhoz folyamodtak, a kocma volt. Ott játszódtott le a már említett konfliktus a bíró és a muzsikus között, és persze még rengeteg hasonló eset.

Ismert tény, hogy az erőszakos viselkedést gyakran a szeszes italok fogyasztása hívja elő. Az alkohol azonban önmagában nem elegendő az agresszivitáshoz. Mint arra Martin Lynn is rámutatott, a szeszes italok által kiváltott (agresszív, szexualitással kapcsolatos stb.) viselkedés sem más, mint betanult viselkedés, amely az adott társadalomra és kultúrára – ebben az esetben Európára – jellemző, és nincs semmiféle fiziológiai magyarázata.⁷² Leegyszerűsítve, az alkohol csak feloldja a gátlásokat és csökkenti az önkontrollt, de *csak* az ital nem csinál a megfontolt emberből garázdát. A kocma és az erőszak kapcsolatát abban kell keresni, hogy a kocma mindig is a társasági élet központja volt, az a hely, ahol a helyi lakosok az idegenekkel találkoztak, illetve ahol a sok ember és a kötetlenebb viselkedés könnyebben vezethetett konfliktusokhoz. Ha pedig konfliktusra került sor, a sok tanú jelenléte miatt nagy volt a valószínűsége, hogy az ügyről értesülnek a városi előljáráóság tagjai is, és így az bekerül a bírósági könyvekbe is.

A kocmai verekedésekről azonban nem csak a jegyzőkönyvekből szerezhethetünk tudomást, oda ugyanis csupán a legkomolyabb eseteket jegyezték be. E téren pontosabb forrás a már említett bártfai bírságbökönyv. A legtöbb bejegyzés nagyon szűkszavú, csak azt rögzíti, ki kit vert meg, vagy kik verekedtek össze. Csak néhány példa: 1547-ben Weissenstein Mihály köveket dobált az urak elé a kocsmában, és ezzel megsértette őket; 1550-ben összeverekedett Sutor Jakab és Schwerfeyer Mátyás, mert az egyik egy kannával fejbe vágta a másikat; ugyanabban az évben a kocsmában esett egymásnak a két Honcz testvér, Péter és Mihály, egymás fejét rángatták, Péter az összecsapás hevében a kerítésből kiszagatott deszkákat az utcára dobálta. Az érdekesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a következő esztendőben több bártfai lakost azért büntettek meg, hogy épp ezt a Honcz Pétert – talán okkal? – többször is megverték. 1563-ban András fazekasmester véresre harapta a kocsmában a tarnovi soltész bátyját,

71 AMK, Pur – Protocollum.

72 A szerző utal arra az antropológiai kutatásra, amely szerint a részeg viselkedés a hagyományos európai kultúrákban más, mint a nem európai kultúrákban. *Martin A. Lynn: Alcohol, Sex, and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe.* Hampshire, 2001. 1., 6., 15–16., 95.

Kristóf pék azért érdemelt pénzbüntetést, mert asztaltól asztalig járva, összetörte az edényeket és zavarta a vendégeket, 1582-ben pedig egy bizonyos Sichler késsel kergette Benedek asztalosmestert, a kocsmától egészen az olasz kapuig.⁷³

Az erőszak és a becsület

Az előzőekből kitűnik, hogy az erőszak leggyakoribb motívuma anyagi volt, maga az erőszak pedig instrumentális. Érdekesek azonban azoknak az eseteknek az indítékai, ahol az erőszak kifejezési formája rituális, szimbolikus vagy kommunikatív.

Az erőszakos konfliktuskezelés elemzése rámutat egyes fogalmak – tisztesség, tekintély, jó hírnév, társadalmi helyzet, identitás, csoportos szolidaritás, lokalpatriotizmus – olyan összefüggéseire, amelyek érdekében az ember néha hihetetlen áldozatokra is képes.⁷⁴ A szűkszavú bejegyzések ugyan megnehezítik az elemzést, azoknál az eseteknél azonban, ahol több adat áll rendelkezésünkre, megállapítható, hogy a verekedést rendszerint szóváltás, veszekedés, egymás ócsárolása vagy káromkodás előzte meg. A megsértett fél haragja azután gyakran fizikai erőszakba torkollott. Ez a „menetrend” nemcsak az ember erőszakos természetére mutat rá, hanem inkább azt jelzi, mennyire fontosnak tartották megvédeni becsületüket, jó hírüket. Az erőszak itt nem volt több, mint a kialakult helyzet megoldásának egyik lehetősége.

Gyakran hozzák összefüggésbe a magasabb tesztoszteronszintet az erőszakkal, ez azonban szintén nem elegendő ok az erőszakos viselkedésre. A férfibűnözés mindig magasabb volt a nőinél, bár az arány a századok folyamán változott. Helyenként a női bűnözés megközelítette a férfiakét, de az erőszak és az erőszakos bűntények világa mindig is a férfiak területe volt.⁷⁵ Ma a gyilkosságok és az emberölések több mint 80%-át férfiak követik el, az áldozatok többsége ugyancsak férfi.⁷⁶ A gyilkosság leggyakoribb oka mindmáig a tekintélyről vagy státusról folytatott vita, amely összeszólalkozással kezdődik, majd tettelegességgel folytatódik, egészen a halálos végig. A férfiak tehát azért erőszakoskodnak, hogy megvédjék vagy megtartsák becsületüket. Némely pszichológus úgy véli, hogy az agresszivitás a nőknél sem alacsonyabb, csak épp nem nyilvánul meg olyan szembeötlő módon.

73 AMBJ, Registrum adiudicatum poenarum č. 559. Manuale 1583, č. 33.

74 *Anton Blok*: Honour and Violence. Cambridge, 2001. 112–113.; *William Ian Miller*: In Defense of Revenge. In: *Medieval Crime and Social Control*. Szerk. Barbara A. Hanawalt–David Wallace. Minneapolis, 1999. 70.

75 *Malcolm M. Feeley–Deborah L. Little*: The Vanishing Female: The decline of Women in the Criminal Process, 1687–1912. In: *Social History of Crime, Policing and Punishment*. Szerk. Robert P. Weiss. USA–Singapore–Sydney, 1999. 283.

76 University of Plymouth department of Psychology: Study and Learning Materials On-line. Weboldal.

A gyermek természet és az erőszak szintje

Norbert Elias szociológiai munkájában történeti források alapján bebizonyította, hogy a nyugat-európai ember viselkedése és természete a középkortól változáson ment át, amelyet civilizációs folyamatnak nevezett el. Ezt a középkortól a mai napig tartó folyamatot ahhoz a fejlődéshez hasonlítja, amelyen egy gyermek megy át: a felnőttek hatására bizonyos dolgokat szégyellni kezd, mások undort váltanak ki nála, megtanulja többé-kevésbé fékezni ösztöneit, és hozzáidomul az adott társadalom konvencióihoz. Elias állítása szerint a múlt embere sokkal kevésbé tartotta féken ösztöneit, ezért a felnőttek és gyermekek magatartása közt sokkal kisebbek voltak a különbségek, mint manapság. Leegyszerűsítve úgy is mondhatjuk, hogy a felnőttek egymástól sem vártak el sokkal nagyobb önfegyelmet, mint a gyermekektől.⁷⁷ Az ösztönöknek és érzelmeknek sokkal nagyobb teret biztosítottak: hitük intenzitása, a pokoltól való félelem, a bűntudat, a bűnhődés, az öröm és vidámság féktelen kinyilvánítása, a fékezhetetlen ellenszenv és harciasság, a hirtelen hangulatváltások mind-mind az emocionális élet elfogadott megnyilvánulásainak számítottak.⁷⁸

A mindennapi erőszak is nagyobb volt, mint ma. Ez nem azt jelenti, hogy az emberek a múltban erőszakosabbak lettek volna, csak éppen az agresszivitásuk nyíltabban mutatkozott meg, nem próbálták annyira fékezni, mint a mai, civilizált társadalmakban. Manapság az erőszak főként az álmokban, esetleg időnkénti dühkitörésekben nyilvánul meg, amit viszont már betegesnek tekintenek.⁷⁹ Az emberek ugyan megtanulták féken tartani a negatív érzelmeiket, a háborúk emelkedő száma azonban nem az agresszivitás csökkenéséről tanúskodik.

A számtalan konfliktus elemzése alapján megállapítható, hogy a fizikai vagy szóbeli erőszaknak gyakran egészen jelentéktelen volt a kiváltó oka, amelyet sokszor túlzott vagy aránytalan reakció követett. Az erőszakos viselkedéshez közel álltak a fenyegetések is, akár halállal, akár tettelegességgel fenyegettek, még akkor is, ha nem is gondolták őket mindig komolyan. A városi bíróságok nagyon szigorúan büntették az ilyen megnyilvánulásokat. Gyakran fenyegették meg egymást az emberek azzal, hogy rágyújtják a másikra a házat. Ezt a hatóságok úgy ítélték meg, mintha a gyújtogatás ténylegesen meg is történt volna. 1510-ben az egész utca felgyújtásával fenyegetőzött Winter Sawschlaher, aki a szomszédjaival került összetűzésbe, de a ház felgyújtásával ijesztgette szomszédját a stomfai Tenglinger Fülöp is.⁸⁰ Lőcsén 1582-ben Beer polgár, miután összeveszett feleségével, dühében rá akarta gyújtani a házat, amelyben pedig nemcsak a neje, hanem a gyermekei is benne voltak.⁸¹ Néha a fenyegetőzést egészen jelentéktelen ok váltotta ki, mint például a tizedes Nagy Gáspár fiatal – és tüzes – feleségének,

77 *Norbert Elias: The Civilizing Process.* Oxford, 1994. 119–120.

78 *N. Elias:* i. m. 168.

79 *N. Elias:* i. m. 161–162.

80 *M. Štefánik:* i. m. 57.

81 AML, XXI. 1. Malefitz Buch 1550–1643.

Katalinnak esetében, aki 1558-ban rá akarta gyűjtani a kassai Kristan Imrére a házat, mert annak a felesége nem akart neki gyümölcsöt eladni.⁸²

A túlzott reakcióra jó példa az az indoklás, amellyel Pintér Márton akarta védeni tettét 1511-ben, Pozsonyban: Klosterneuburg és Krintzendorf között fej-szével megtámadott, majd késsel megszurkált egy férfit. A sebesült három nap múlva meghalt, mire Pintér azt hozta fel mentségül, hogy az illető azelőtt megverte az apját. A mély igazságérzet nem egészen illik Pintér jelleméhez, főleg ha tudjuk róla, hogy ezen a tetten kívül 11 rablás és lopás száradt a lelkén.⁸³ Figyelemre méltó gyilkossági kísérletet tett 1516-ban Kramer Mihály. Az utcán megtámadott egy bizonyos Jánost, akinek korábban kölcsönadott némi pénzt, amelyet az nem akart visszaadni. Kramer le akarta lőni adósát, ez azonban csak egyik tétel az erőszaklistáján. Ezenkívül ugyanis megfenyegette az egész pozsonyi kalapos céhet, az egyik mesternek még a kezét is le akarta vágni, hogy így tegye koldussá.⁸⁴ 1560-ban Bártfán egy bizonyos János nevű cseh (*carnifex Bohemis*) valami jelentéktelen ok miatt dühbe gurult, és a téren egy kis puskából (*bombardula*) lövöldözni kezdett György városi szolgára, akit meg akart ölni. Néhány sebet ejtett ugyan a mellén, de a sebek nem voltak halálosak, a csehet ellenben viselkedéséért fővesztésre ítélték.⁸⁵

A konfliktusok megoldásának lehetőségei

A városok lakosai sokszor nem voltak képesek a fellobbanó konfliktusokat megoldani, meglehetősen gyorsan tértek át egymás ócsárlására, egymás tisztességének megkérdőjelezésére, és a verbális erőszak gyakran csapott tettelegességbe. A legtöbb erőszakos eset természetesen sosem került bíróság elé. Több olyan módszer is alkalmaztak, amely az ilyen veszekedéseket és pereket bírói beavatkozás nélkül igyekezett megoldani. A hierarchia első lépcsőfokán az apa állt, mint a család feje és a ház tulajdonosa, akinek kötelessége volt biztosítani, hogy a házban ne történjen semmi tiltott dolog. Ha nem volt elég éber, vagy a tudtával történt valami kihágás a házban, a bíróság őt is elítélhette. Többször is előfordult, hogy pénzbírságra ítélték az apákat gyermekeik tetteiért, ha például megengedték, hogy a házban a szolgálók vagy a gyermekek paráználkodjanak, vagy ha elnézték saját feleségük tisztességtelen viselkedését. Véteknek számított az is, ha nem akadályozták meg a veszekedést, verekedést és egyéb erőszakot, de büntették őket akkor is, ha megengedték, hogy a házukban kártyázzanak, vagy más házardjátékokkal szórakozzanak.

A céhek alsó szintű fegyelmező hatáskörrel rendelkeztek. Büntethették a tanoncokat, legényeket, de a mestereket is, ha nem tartották be a céh statútu-

82 AMK, Pur – Protocollum.

83 *M. Štefánik*: i. m. 36.

84 *M. Štefánik*: i. m. 40., 58.

85 AMBJ, Registrum adiudicatum poenarum č. 559. Manuale 1583, č. 33.

mait, ítélezhettek a céhtagok közötti perekben, csak ha nem tudták a problémát megoldani, akkor adták át az ügyet a városi bírának. A bíróságon – a rendes bírakon kívül – árbiterek, úgynevezett *boni viri*, vagyis békebírók is működtek, akik megpróbálták a peres feleket kibékíteni. A nagyobb városokban elővárosi bírók is működtek, akiknek a területükön előfordult kisebb büntetteket kellett megoldaniuk. A városi bíróság így csak a falakon belüli utolsó állomása volt a peres ügyeknek és a konfliktusoknak.

A verekedőket rendszerint börtönnel vagy bírsággal büntették. Veszélyesebb bűncselekményeknél, ahol vagy komoly testi sértés, vagy haláleset történt, gyakran mondtak ki halálos ítéletet. Ez az ítélet rendszeres volt a gyilkosoknál és a rablógyilkosságoknál.

Habár a városi bíróságok mindent megtettek annak érdekében, hogy csökkentsék az erőszakos megnyilvánulásokat, az erőszak mégis mindennapos jelenség volt a városlakók életében. Sem a bírságok, sem a kemény büntetések nem tudták a polgárokat leszoktatni az egymás közti konfliktusok erőszakos megoldásáról. Az erőszakhoz nemcsak a társadalom alsó lépcsőin állók folyamodtak, de a gazdag és befolyásos polgári családok tagjai, a nemesek és társadalmi hovatartozástól függetlenül a nők, gyermekek és öregek is. A komolyabb bűncselekmények hozzávetőlegesen az összes bűntény 20%-át tették ki. Különösen keményen büntették a nyilvános helyen elkövetett erőszakot, főleg a piac- és vásártartó napokon, amikor a kard előrántása is a városi béke komoly megsértésének számított. A bejegyzett esetek szerint nyilvános helynek számított a városházán kívül a városi borozó és a börtön is. Szigorúbban ítélték meg a nyílt sérüléseket (amikor vér is folyt), mint a verést.

Bár tény, hogy a bírósági jegyzőkönyvek egyoldalú forrásnak számítanak az erőszak megítélésénél, mégis megállapítható, hogy a testi vagy szóbeli erőszak a múltban gyakrabban fordult elő, mint manapság. Verekedésre nemcsak a kocsmában került sor, és nem csupán a legalacsonyabb társadalmi réteg soraiban, de viszonylag gyakori volt a magasabb körökben is, sőt gyakran folyamodtak ehhez a megoldáshoz a nők is. Az erőszaktól nem voltak mentesek a nemesek, de a magas állami tisztséget viselők sem.

BLANKA SZEGHYOVÁ
VIOLENCE AND CONFLICT MANAGEMENT IN THE BURGHERS'
EVERYDAY LIFE IN THE SIXTEENTH CENTURY

The everyday life of the burghers in the sixteenth century was full of violence. Murder and robbery were common, many knights belonged to the robber knights (Raubritter). The study gives many examples of robbers executed at Besztercebánya, Kassa, Eperjes. Sexual violence and rape were common, too. Contemporary judges thought that a woman could become pregnant only if she enjoyed the violent act, therefore if a woman became pregnant after the rape, it could not be called a real rape. The family of the raped women often forced the victims to marry the raper. Even very young girls, still children, were raped and the rappers got away with relatively mild punishments. Ritual group raping committed by young boys was recorded at Kassa in 1579. Many women committed infanticide, they wanted to conceal their pregnancy and such the illegitimate relationship. A special case is represented by the execution of the town executioner of Eperjes, he was beheaded by his „colleague” from Lőcse because he tried to kill a local soldier while he was drunk.